

Charles Handy

A MÁSODIK GÖRBE

Gondolatok a társadalom megújításáról

A fordítás alapja:

Charles Handy: *The Second Curve: Thoughts on Reinventing Society*.
First published as THE SECOND CURVE by Random House Business Books,
an imprint of Cornerstone. Cornerstone is a part of the
Penguin Random House group of companies. All rights reserved.

© Charles Handy, 2015

Fordította © Németh Ádám, 2015

Szerkesztette: dr. Szöllös Péter

Borítóterv: Tabák Miklós

HVG Könyvek
Kiadóvezető: Budaházy Árpád
Felelős szerkesztő: Koncz Gábor

ISBN 978-963-304-335-6

Minden jog fenntartva. Jelen könyvet vagy annak részleteit tilos
reprodukálni, adatrendszerben tárolni, bármely formában
vagy eszközzel – elektronikus, fényképezési úton vagy más módon –
a kiadó engedélye nélkül közölni.

Kiadja a HVG Kiadó Zrt., Budapest, 2016
Felelős kiadó: Szauer Péter

www.hvgkonyvek.hu

Nyomdai előkészítés: Kedves László

Nyomás: Reálszisztéma Dabasi Nyomda Zrt.
Felelős vezető: Vágó Magdolna vezérigazgató

Unokáimnak:

*Leónak, Samnek, Nephelének és Scarlettnek,
akiknek abban a világban kell majd élniük és dolgozniuk,
amelyet itt felvázolok.*

Tartalom

Bevezetés	9
1 A második görbe	21
2 „Csináld magad!” társadalom	34
3 Az új bomlás	44
4 Munkahely	55
5 Piac	67
6 A növekedés dilemmái	78
7 A kapitalizmus üvegtornyai	90
8 Polgárok szervezete	102
9 Új vezetés	113
10 A Ponzi-féle társadalom	126
11 Az igazságos társadalom	136
12 Aranymagvak	150
13 A jövő iskolái	161

14	A demokrácia kihívásai	174
15	Szükségünk van másokra	187
16	A magunkkal kötött szerződés	198
	Köszönetnyilvánítás	209
	Jegyzetek	211
	Név- és tárgymutató	215

Bevezetés

Miért írtam meg ezt a könyvet?

Kinek szól?

„ITT ÍRJA ALÁ, KÉREM! – mondta a férfi –, és írja oda a dátumot is teljes évszámmal! Előfordul, hogy összekeverednek az évszázadok.” A windsori kastély építésvezetője nem sokkal korábban nyújtott át nekem egy régi kulcsot, amely az új munkámhoz járt. Elmosolyodtam, mert azt hittem, hogy csak viccel, de amikor rápillantottam, láttam, hogy teljesen komolyan gondolja. Figyelmeztethettek volna előre.

Egy oktatási és konferenciaközpont igazgatójának vettek fel, ami az ember és a társadalom jövőbeli etikai és értékbeli problémáival foglalkozott, s amellyel kapcsolatosan az az érzésem támadt, mint ha a kulturális témákkal foglalkozó folyóirat, a *Trollopian* egyik címszava elevenedett volna meg. Lenyűgözött a vár története. A házat, ahol elszállásoltak bennünket, a fiatal III. Henriknek építették 1216-ban. Az egész helyből csak úgy sugárzott a történelem. Azt reméltem, hogy a kreatív gondolkodás fészkeire lelek a múltnak e kincstárában, de hamar rá kellett döbbernem, hogy a történelem és a hagyomány lehet egyszerre börtön és kincsként őrzendő dolog is. Rájöttem, hogy ha valamit évszázadokon át egy bizonyos módon csináltak, akkor annak bárminemű megváltoztatásához egy fenyegető katasztrófára van szükség. Ez némileg érthető, ám azt is jelenti, hogy a haladás lassú, s gyakran inkább a vészhelyzetekre

adott, váratlan reakciók sorozatára hasonlít, semmint a jövőképre való, eltökélt törekvésre. Kiábrándító érzés volt ez egy új jövevénynek, aki szeretett volna ebből a történelemből építkezni, ám úgy érezte, a hagyomány védelmezői az útjába állnak.

Windsort magam mögött hagyva ráébredtem, hogy az életet – a kastélyon kívülit is ideértve – jórészt ugyanaz a „Ha működik, ne változtass rajta!” elv irányítja. Az afféle intések, hogy *nem sokáig lesz ez így, vagy jobban is mehetne*, süket fülekre találnak. Mindenkítől csak azt hallom, hogy a jelenlegi helyzet biztosan jobb, mint az ismeretlen. Ha változásnak kell bekövetkeznie, úgy „legyen jobb, mint eddig volt”. Ám a társadalom nem úgy működik, ahogyan kellene. A többség számára az élet csak nehezebb lesz, nem pedig könnyebb. Nő az egyenlőtlenség. A gazdagság már nem szivárog lefelé az alsóbb rétegek felé, mint egykor. De felfelé sem, mint ahogy elméletileg lennie kellene, mert az emberek adósságba verték magukat, túl sokat költenek az otthonukra, s közben alig marad pénzük arra, hogy költséikkel tolják a gazdaság szekerét. A társadalom túlságosan sok szokását és intézményét egy már letűnt korra tervezték. Az internet és a velejárói szinte az egész életünket forradalmasították, de közben több intézményünket is kibelezik.

A jelek szerint a nyugati világ nyugdíjas üzemmódba kapcsolt, s a múlt évtized pénzügyi riadalma után óvatosabb életformára rendezkedett be, és abban bízik, hogy ha sikerül megőriznünk a nyugalunkat, nemsokára visszatérhet az a kényelmes élet, amelyhez korábban hozzászoktunk. A valóság azonban az, hogy sem a múltat nem tudjuk visszahozni, sem a jelent nem tudjuk a végtelenségig meghosszabbítani. Amikor a világ megváltozik körülöttünk, nekünk is változnunk kell – ahogy Lampedusa *A párduc (Il gattopardo)* című regényében Tancredi nagybátyjának, a hercegnek mondja: „mindent meg kell változtatni ahhoz, hogy semmi ne változzon”¹. Sajnos a merész gondolkodás gyanússá vagy túl kockázatosná vált azok körében, akik állítólag a jövőnkért felelősek.

A kormányok toldozgatnak-foldozgatnak, és alkalmazkodnak a kialakult helyzethez, de fontosabb nekik, hogy hatalmon maradjanak, mint az, hogy új elképzelésekkel és új lehetőségekkel álljanak elő.

Mindez pedig egy olyan korszakban történik, amikor az élet működéséről alkotott elképzeléseink jó részét a feje tetejére állítják az új technológiák és az új értékek. Most egy pillanatra tekintsünk el a nemzetközi ügyek nagy drámáitól, hiszen a legnagyobb változás a mindennapi életünkben fog végbemenni. A fiatal generáció tagjai már egy teljesen másfajta világban nőnek fel, mint amelyet én éltem meg, de őket úgy készítik fel rá, mint ha nem nagyon különbözne attól a világtól, amelyet én ismerek. Azzal ámitják őket, hogy lesz majd állásuk, ha szorgalmasan tanulnak és leteszik a vizsgáikat. Ezek az állások és vizsgák pedig alig térnek el azoktól, amelyekhez 60 vagy ennél is több évvel ezelőtt nekem is szerencsém volt. Ez a csalódás és a kiábrándulás receptje. Az elemzők szerint 2030-ra a mai állások fele el fog tűnni. Ám akkor hogyan készítsük fel a fiatalokat egy olyan világra, amely még nem létezik, de még csak előre sem látható?

Bevallom, nem sok elképzelésem van arról, hogy unokáim vagy a kortársaik miből élnek majd meg 30 év múlva, milyen módon alakul majd az a társadalom, tekintettel arra, hogy az életnek egyre több területe virtuálisan zajlik; hogy a nemzetállam még mindig meghatározó szerepet tölt-e majd be a mindennapjaikban, vagy netán átveszik a helyét a városállamok és a konföderációk; mi lesz a siker mércéje, és unokáim hogyan fognak azzal élni. Minden, ami információra épül – legyen az könyv, zene vagy szórakozás –, lényegében ingyenes lesz, de a szabadon hozzáférhető javak világában kevés olyan munkahely lesz, ahol pénzt is lehet keresni. Ha netán mégis találnak vagy létrehoznak maguknak pénzkereső állást, jócskán 80 éves korukig is dolgozniuk kell majd, így aztán a legjobb, ha olyan munkát választanak, amelyet élveznek.

Ezek a fiatalok olyan világban élnek majd, amelyet a könnyen hozzáférhető információ ural, ismerőseiket el tudják érni egy gombnyomással, vagy elég csak a nevüket kiejteni. E technológia kétségkívül gyorsabb, jobb és könnyebben használható lesz, ám mindennek a következményeit nehéz előre megjósolni. Vajon az új technológiák egyszerűbbé teszik-e az életüket, vagy inkább összezavarják? Hová bújnak majd, ha a túl sok információ vagy a felfokozott kommunikáció már elviselhetetlenné válik? Határozatlanná és reaktívvá teszi-e majd őket az információáramlás, mert a döntéseiket könnyen elodázhathatják, amíg még több ismeretet be nem gyűjtenek (még több információt pedig mindig lehet találni) – vagy mert könnyen azzal csaphatják el az idejüket, hogy válaszolnak a beérkező üzenetekre az éppen a kezük ügyébe akadó kütyүн, eközben az eredeti gondolatokra vagy a cselekvésre már nem is marad idejük? Számíthatunk-e azokra az ismerősökre vagy munkatársakra, akiket csak virtuálisan ismerünk? Vajon az algoritmusok fogják-e uralni az életünket minden eshetőségre rendelkezésre álló képletekkel és programokkal? A számos újfajta médium keltette bizonytalanság aggasztó, de a technológiai változás gyakran több kérdést vet fel, mint ahány megoldást kínál.

Úgy látom, ezek az újdonságok manapság inkább a kisebbségnek, semmint a többségnek kedveznek. A társadalom kibillent az egyensúlyából. A hatalom egyenlőtlenül oszlik meg. Az üzleti életben az információs gazdaság kezd „a nyertes mindent vissz” típusúvá válni, amelyben az Amazonhoz, a Facebookhoz és a Google-hoz hasonlóak uralkodnak a bátor jövevények felett, és bekebelezik őket. Ha azt szeretnénk, hogy esélyünk legyen arra, hogy ne csak az a néhány kiváltságos, hanem mindannyian egy jobb jövőben reménykedhessünk, szembe kell szállnunk a hagyományokhoz való merev ragaszkodással, egy kicsikét álmodoznunk kell, ésszerűtlenül gondolkodni és dacolni a lehetetlennel.

Ez volt a második görbe elve mögött húzódo gondolkodás eredete, e könyv fő fonala.

A mű legfőbb üzenete, hogy ahhoz, hogy az élet számos területén előbbre jussunk, néha radikális változtatásokra van szükség, hogy új irányban induljunk el, amely különbözik az addigótól, s amely gyakran megköveteli, hogy teljesen újfajta módon tekintsünk a már jól ismert problémákra. Ez utóbbit nevezi Thomas Kuhn paradigmaváltásnak. Ennek fogalmát az 1. fejezetben részletesebben is kifejtem. Az igazi probléma az, hogy a változtatást akkor kell elkezdni, amikor az első szakasz még nem ért véget. Ez azt jelenti, hogy azok, akik az elsőért felelősek voltak, kénytelenek lesznek merőben másként gondolkodni a jövőről, vagy még gyakrabban hagyniuk kell, hogy mások járjanak élen ebben az új szakaszban. Ez pedig nem megy könnyen. Miért változtassunk, ha minden rendben van? – tesszük fel magunkban a kérdést. A változást könnyebb elképzelni, amikor éppen válság fenyeget, de nehezebb megvalósítani, ha a források és az idő fogytán van.

A jó hír az, hogy a világ egyes részein zajló, legújabb zavargások ellenére az elmúlt fél évszázadban az emberek túlnyomó többségénél jól mentek a dolgok. Ha a mai életet összevetjük az akkoriával, azt látjuk, hogy napjainkban az emberi faj egészségesebb és gazdagabb, tovább és jobban él, mint a történelemben valaha. Az átlagember a Föld bármely pontján háromszor annyit keres, mint 50 évvel ezelőtt, s mindazon dolgok sokasága, amelyet ebből a pénzből megvásárolhatnak, a szüleim generációját is ámulatba ejtené, ha megérhették volna. A tiroli hegyekben nemrégiben tartott konferencia egyik előadója azon tűnődött, hogy a belső perekedések ellenére miért akarna bárki is másutt élni, mint a mai Európában. Ez pedig a második görbe elmélete szerint azt jelenti, hogy megteremtődtek a tökéletes körülmények ahhoz, hogy újragondoljuk a társadalom működtetésének módját, hogy a lehető legtöbbet kaphassuk abból a bőségből, amelyet létrehoztunk ma-

gunknak. Az önelégültség nemcsak a fenyegető veszélyt jelzi, de a lehetőségeket is. A semmittevésrel viszont kockáztatjuk, hogy elveszítjük azt is, amink van.

Esszéimben megpróbálom a második görbe elgondolását egy sor különböző témára alkalmazni: a kapitalizmustól és a kormányzástól kezdve az oktatásig és a boldog élet meghatározásáig. Gondolkodásomhoz nem kapcsolódik semmilyen más ideológia, mint a második görbének az a filozófiája, hogy az élet minden szintén új irányokra van szükségünk. Könyvem írása közben egy rendkívül világos, új fordulat bukkant fel, nevezetesen az, hogy nagyobb hangsúlyt kell fektetnünk a saját felelősségre. Unokáim és a hozzájuk hasonló magukra maradnak ebben a világban, sokkal inkább, mint hajdanában én magam. Már nem hagyatkozhatunk arra, hogy az oktatási intézmények és a munkahely majd felkészítenek bennünket az életre, és közben gondoskodnak rólunk. A múltban ezt könnyen megtehattük, és hagytuk, hogy mások irányítsák az életünket. Az alap- és középfokú iskola után az egyetem, azután az üzleti élet vagy a szakma. Mindegyikben megmondták, mit és hogyan kell csinálnom. Ez többé már nincs így, s ha mégis, az iránymutatás nem feltétlenül helyes. Szükségszerűen kevésbé vagyunk lojálisak ezekhez az intézményekhez. Kevesebbet törődnek velünk, de mi is kevesebbet foglalkozunk velük. Ennek oka, hogy a legtöbb megállapodás csak rövidebb időszakokra szól, részben azért, mert maguk az intézmények sem annyira állandóak, a bennük való részvételünk pedig illékony. Közösségeink is inkább a közös érdeklődésen alapulnak, semmint egy közös helyen vagy intézményen. Az érdekközösség élvezetesebb, és szorosabb összetartozást jelent, de tagjai kevésbé érznek felelősséget mások életének egészségéért. A közösségen kívül mindenkinek meg kell állnia a saját lábán. Napjainkban a kapcsolatok és a házasságok néha inkább érdekközösségnek tűnnek, mint közös felelősségre épülő kollektívának, így ha az azonos érdeklődés elhal, akkor maga

a kapcsolat is. Ha eluralkodik a bizonytalanság, mindenkinek magának kell megtalálnia a saját biztonságos kikötőjét. Az élet nem lesz könnyű.

Nem ástam bele magam a nemzeti pártpolitika történéseibe, és nem foglalkozom olyan, tágabb és nagyobb szabású kérdésekkel, mint amilyen a klímaváltozás, az Európai Unió jövője, Kína felemelkedése és az iszlámon belüli hitszakadás. Ezek nyilvánvalóan fontos kérdések, amelyek hatással lesznek a jövő nemzedékek életére, ám egyénekként csupán korlátozott befolyásunk lehet a kimenetekre. Ugyanakkor őszintén el kell ismernem, hogy ezek a témák túlmutatnak az illetékességi területemen. Természetesen nekem is megvan róluk a véleményem, mint mindenki másnak, de az sem ér többet, mint bárki másé. Mondhatnám például, hogy az éghajlatváltozás igazi kihívása abban rejlik, hogy végrehajtsuk a megfelelő kiigazításokat a már visszafordíthatatlan folyamatokban, még akkor is, ha esetleg csak lassítani tudjuk a változás mértékét. Jósolhatnám azt, hogy az emberek többsége egy nap majd légkondicionált városokban fog élni, nagyjából Szingapúrhoz hasonlóan, és majd megszeretik, mint ahogy én is, amikor ott éltem. De tudom, hogy a nálam jobban tájékozott szakértők szerint túl pesszimista vagyok, s talán igazuk is van. Azt jósolhatnám, hogy Európa az eredeti hat ország belső szövetségévé és a nemzetállamok konföderációjából álló, külső körre fog alakulni, de megint csak lehet, hogy tévedek. Jövendölhetném azt is, hogy Kína végül szövetségi állammá válik, erős, de apró központtal, és sok autonóm régióval, de még ha igazam is lenne, nemigen tehetek mást ebben az ügyben, mint hogy szemmel tartom a fejleményeket. Ami pedig az iszlám vallást illeti, nem tudok mást tenni, mint hogy figyelemmel kísérem, aggódom, és azon töprengek, hogy a vallási fanatizmus mennyire meg tud fertőzni embereket. E nagy kérdéseket félretéve, van elég kihívás azokban a dolgokban is, amelyekre így vagy úgy, de hasznos befolyást tudunk gyakorolni. Ezért könyvem e kihívá-

sokról szóló, rövid tanulmányok gyűjteménye. Az elmúlt néhány évben rendszeresen írtam és szerepeltem a BBC „Today” című, reggeli rádiós műsorának Thought of the Day (A nap gondolata) rovatában. Ezek megírásakor sokat tanultam. Például azt, hogy a tömörség mind a hallgató, mind pedig a szerző részéről elősegíti a szellemi összpontosítást. Szövegem maximum 2500 karakterből állhatott – időben kifejezve 2 perc 45 másodperc lehetett. Nem volt könnyű. Mindig örültem volna több időnek és több szónak, ám a rovat kiválóan illeszkedett ahhoz a parányi világhoz, amelyben ma élünk. Lehet, hogy a rádióban csak 2 perc körüli ideig lehet megszakítás nélkül beszélni, de a tévében 20 másodpercenként képet kell váltani, a Twitter-felhasználók pedig kénytelenek 140 karakterrel beérni.

Manapság sok esszé és beszámoló összefoglalóját olvasom el, és csak akkor pillantok bele a főszövegbe, ha muszáj. Dolgozószobámban halomban állnak a könyvek, amelyeket azzal a szándékkal vettem meg, hogy majd szorgalmasan és alaposan elolvasom őket, mígnem aztán egy nap rádöbbenek, hogy minderre mégsem fog sor kerülni. Felteszem őket a már zsúfolásig megtelt könyvespolcaimra, amelyek ma már igazából a jó szándék vizuális jelei. Ehelyett inkább elolvasom a vasárnapi újságokban az új könyvekről írt kritikákat, és azzal ugratom magamat, hogy akkor magát a művet valójában meg sem kell vennem, és el sem kell olvasnom. Egykor saját könyveimnél is ügyeltem rá, hogy kellően rövidek legyenek ahhoz, hogy London és Los Angeles között a repülőn utazva is el lehessen őket olvasni, abban a hiszemben, hogy esetleges olvasóimnak igazából csak akkor állna rendelkezésükre a szükséges mennyiségű, megszakítás nélküli idő. De ma, a fedélzeti telefonok és a bennünket mindenhol elkísérő BlackBerryk vagy iPhone-ok korában, még ezek a nyugodt időszakok is rövidültek.

Így könyveimnek rövidebbeknek kell lenniük, vagy legalábbis az egyes fejezetek hosszát kell megnyirbálnom, ha azt szeretném,

hogy az elfoglalt emberek elolvassák őket. Voltam olyan nagylelkű, és minden egyes esszémhez mintegy 20 ezer karaktert engedélyeztem magamnak. Ez a kötet összesen 16 tanulmányt tartalmaz, amelyek egy-egy könyvhöz rövidnek lennének, mégis elegendőek ahhoz – legalábbis remélem –, hogy az ember egy pillanatra megálljon, és elgondolkodjon. Rövidségüknél fogva mellőznöm kellett a túlzott részletességet, hogy a lényegre tudjak összpontosítani. Ez egyfelől a hiányosságuk, másfelől pedig az előnyük is. Az élettapasztalatomra és a kutatásaimra egyaránt támaszkodnak, ennél fogva inkább személyes, mint irányadó jellegűek, de talán emiatt még érdekesebbek is. A BBC-s rovatból azt is megtanultam, hogy az üzenetet és a modern kori példázatokat szemléltető történetek igen hasznosak tudnak lenni.

Nem állítom, hogy bármely területhez is kimondottan értenék. Társadalomfilozófusnak tekintem magam, s a filozófusok jellemzően kérdéseket tesznek fel, mintsem pontos válaszokat adnának. Ezért könyvem nem is mondja meg, ki mit és hogyan csináljon. Nem állítom, hogy tudom, mi legyen az egyes esetekben a második lépés, noha felvetek néhány provokatív elgondolást, amivel inkább az a célom, hogy olvasóimat a megszokottól eltérő gondolkodásra készítsem. Néha maguk a kérdések is túlságosan fontosak ahhoz, hogy a szakértőkre bizzuk őket – nem is beszélve a válaszokról. Ők többnyire csak a fát látják, és nem az erdőt, s elkerülik figyelmüket azok a nagy változások, amelyek ott derengenek, amíg ők a részletekre koncentrálnak. Tisztában vagyok vele, hogy egyes esszék nagyobb érdeklődésre tarthatnak számot, mint mások. Ezért ez nem is olyan könyv, amelyet feltétlenül az elejétől a végéig, egyhuzamban kell elolvasni, inkább tetszés szerint lehet kóstolgatni, ki-ki az érdeklődésének megfelelően. Azok, akik ismerik korábbi írásaimat, itt-ott ismét találkozhatnak néhány elgondolással és metaforával, például magával a második görbe gondolatával is. Ezek a fogalmak 25 évvel ezelőtt jól beváltak, és kicsit átszabva

a másfajta világra, reményeim szerint továbbra is rávilágítanak dilemmáinkra.

Életem nyolcadik évtizedét követően visszatekintve azon tűnődöm, mi volt az oka annak, hogy legalábbis az első 30 évben nem igen kérdőjeleztem meg azt, ahogyan a dolgok működtek, vagy működniük kellett volna akár Nagy-Britanniában, akár a világ más tájain. Azt feltételeztem, hogy mivel a dolgok mindig is úgy zajlottak, akkor azoknak úgy is kellett történniük. S hogy az adott pozícióban lévők tudják, mit csinálnak, és belátással cselekednek. De ma már több eszem van. Noha roppant mód lenyűgöz több tizenéves srác, akikkel találkozom, kétlem, hogy tájékozottabbak lennének az előttük álló világról, mint én voltam hajdanában, vagy azokról a valós dilemmákról, amelyekkel szembesülnek, amikor arról döntenek, hogyan is éljék az életüket. Arra szeretném őket bátorítani, hogy dacoljanak a dolgok jelenlegi állásával, vonják kétségbe a közkeletű bölcsességeket, és merjék alakítani saját életüket. Ennek ellenére, a náluk idősebbeket is hasonló cselekedetre szeretném buzdítani, ha képesek elfoglalt életükben egy pillanatra megállni, hogy megvizsgálják, merre is tartanak.

A Windsor Központ, ahol igazgatóként dolgoztam, részben azzal a céllal jött létre, hogy egy hétvégére összehozza a nemzet néhány véleményformálóját – az üzleti élet, a politika és a fegyveres erők legjobbjait. Az volt a szándékunk, hogy a társadalom nagy etikai és morális kérdéseire összpontosítsunk. Az eszmecserék lebilincselőek voltak, az emberek érdekesek, de azt tapasztaltam, hogy mindenki inkább a saját álláspontját kívánta kifejtetni, mint hogy meghallgasson másokat, nem is beszélve arról, hogy netán megmásítsa a véleményét. Azokon a találkozókon szó sem volt második görbéről. Ezért úgy döntöttünk, indítunk egy újabb vitát, s ezúttal a következő generáció ígéretes tehetségeit hívjuk meg. Nekik nem volt olyan megszilárdult álláspontjuk, amelyet feltétlenül

meg kellett volna védeniük. Hajlandóak voltak mások alternatív nézeteit meghallgatni, és azokon elmélkedni. Ők izgalmasabb forogatókönyvekkel rukkoltak elő, legalábbis én úgy találtam. Abban reménykedtünk, hogy egyszer majd felidézik magukban ezeket a beszélgetéseket, amikor olyan pozícióba kerülnek, amelyben befolyásolni tudják az eseményeket.

De lehet, hogy túl optimisták voltunk. A demokráciában a változás üteme a jégkorszakhoz hasonlítható, és nem években, hanem inkább nemzedékekben mérhető. Lehet, hogy a kormányok sok esetben tudják, mit kellene tenniük, de azzal már nincsenek tisztában, hogy miután mindezt megcselekedték, hogyan választassák magukat újra. Néhány, a Windsorban folytatott beszélgetés során felmerült javaslat és több, a könyvben leírt kezdeményezésem megvalósításához diktatúrára lenne szükség, vagy legalábbis egy új nemzedékre, amely ki van éhezve a változásra, és már régóta telis-tele van ötletekkel ennek mikéntjéről. A demokratikus kormányok csak akkor lépnek, ha tudják, hogy intézkedésüket széles körben támogatni fogják. Ennek eredményeként a változás gyakran a parlamentáris rendszeren kívülről, és nem azon belülről, egyszerűen a hozzánk hasonló emberektől jön.

Könyvem ezért a következő generációnak szól. Bízom benne, hogy felkelti majd a kíváncsiságukat, megmozgatja és felkavarja a fantáziájukat, és vitára ösztönzi őket barátaik és munkatársaik körében. Ahogy John Maynard Keynes mondta: „Meggyőződésem, hogy rendkívül eltúlozzák a hagyományos érdekek erejét az eszmék fokozatosan érvényesülő hatalmával szemben.”² Korábban David Hume azt állította, hogy az igazság forrása a barátok közötti vita. Mindkettővel egyetértek. Nincs is annál örömtelibb dolog, mint vitatkozni a barátokkal a vacsoraasztal mellett, miközben bort kortyolgatunk. Azzal, hogy beszélünk egymással, megváltoztathatjuk a világunkat. Nagyon elégedett leszek, ha e rövid könyv

bárkit is hasonló beszélgetésekre képes ösztönözni. Céлом az ösztönzés, és nem mindig a követendő út kijelölése, mert tisztában vagyok vele, hogy az ördög a részletekben rejlik, és a részleteket mások jobban ismerik nálam.